

Dr. Lechner Károly:

A világ idegessége és a háború

1915 januárus 16-án

Altalában úgy tűnik fel, mintha az ideg- és elmebajok szerepe jelentékenyen eltörpülne háborus időkben azon szerep mellett, amely minden ilyen véres társadalmi mozgalom alkalmával a sebészi és a belgyógyászati eseteknek jut. Igaz, a háboru fegyverei első sorban a sebészek számára dolgoznak és a viaskodó tömegeknek kizökkénése rendes közegészségi viszonyaikból nagy mértékben megnyitja a járványos betegségek fertőzési utjait. Ámde a háború nemcsak a testi épséget és a testi egészséget veszélyezteti, hanem nagy mértékben okoz lelki sebesüléseket és lelki fertőzéseket is. Valóban az idegesség fokozódása és az elmebajok megszorodása a háborus idők állandó kísérő jelensége, sőt hosszan megelőzi és sokáig követi azokat.

Tagadhatatlan, hogy a kultúra mindrohamosabb fejlődése a lelki energiák túlfeszítését követeli. Az ésbontó ingerek és az élet követelie értelmi munka fokozódó mennyisége már magában megviseli az emberek idegrendszerét. E mellett az élvezetek hajszája és a létért való küzdelem tülekedő versenye oly sokadalommá növeszti a társadalmi életet, hogy a gőz, a villamosság, az ekrazit, az automobil és a repülés százáadában valóóságos idegméreggé válik minden nagyobb szociális mozgalom. A kultúra rendes haladása közben is az idegélet harcterén számos sebesült és halott marad. Hiszen elég sokan vannak, akiknek gyöngébb az idegrendszerük és ezért a kultúra fejlődésével lépésben alkalmazkodni nem tudván, könnyen kimerül-

nek. Ezek közé tartoznak főleg az alkohol, a szifilis, a tuberkulózis áldozatai és ama elfajulásnak betegei, amely elfajulás a nevezett bajok nyomán nemzedékről nemzedékre átöröklődik. És éppen ezen átöröklés az oka annak, hogy még békés időkben is folytonosan gyarapodik az idegesek és elmebajosok száma. Aránylag kevesek azok, akiket a statisztika adatai ilyeneknek kimutatnak. Sokkal többen vannak olyanok, akik az átlagos társadalmi felfogás szerint sem idegeseknek, sem elmebajosoknak nem minősülnek, de a behatározható szakértői vizsgálat a lelki és testi elfajultság fenforgását rajtuk megállapíthatja. Miként a vízbedobott könek hullámgyűrűi mindgyöngébben messze elterjednek, akként mutatkozik az elfajultság kórsága szintén mindenhebb alakokban a távoli nemzetségekben. Csak ott sűrűsödik és nagyobbodik meg az, ahol a degeneráltak kereszteződése egymással, részint a beltenyésztés folytán, részint újabb gyöngítő hatások súlya alatt, bekövetkezik. Ez utóbbiakból kerülnek ki a szanatóriumok és a gyógyító intézetek betegei. A többieket a társadalmi betegszámba nem szokta venni. Pedig éppen ezek azok, akik lappangó idegességük és ki nem tört elmebajuk kórsága révén a társadalomra rendkívül nagy befolyással vannak.

Mindenki tudja, hogy léteznek ideges és elmebajos emberek, de kevesen tudják, hogy mekkora tömeget képviselnek amaz elfajult félidegesek és félelmebajosok, akiknek kórsága a társadalom hatalmas mozgató, sokszor fejlesztő, máskor romboló tényezőjévé válik. Pedig ebből a szempontból tekintve dolgozat, az ideg- és elmekórság szociális kérdéssé növekedik már a békében is, annál inkább a háboruban.

*

Amióta a világ áll, mindig voltak idegesek és

elmebajosok és mindig akadtak közülök egyesek, akik nagyobb tömegekre rendkívüli hatást gyakoroltak. De mindig jelentkeztek olyan ideges, sőt lelki fertőzés folytán elmebajos tömegek is, amelyek a vezérlő egyeket hatalmasan befolyásolták.

Már a bibliai Saulus király családját és népét végzetesen mozgatta az endori boszorkány. És ez a boszorkány elmebajos volt. Sokrates démonja hallucinált párbeszédeivel egészen új eszmékkel világította meg az ókori elméket. Mózes hallucinációi a csipkebokor mögül az erkölcsök nemesebb rendjét állították föl. A cézároknak tébolya pedig romba döntötte az ősi Róma virágzó kulturáját. A középkor tömegesen sugalló víziói teremtették a boszorkányokat, a anachorétákat, a remetéket és a legelő barátokat. Pásztorok hallucinációi indították meg a keresztes hadjáratokat. Néprétegeknek érzéksalódásaiból fakadtak az inkvizíció rémei. Rafael melancholiája kezdeményezte a szépművészetek ujjászületését. Luther ördöge küzdötte ki a vallásos érzelmek megtisztulását. Newton kényszerei a világerők problémáit új alapokra állították. Napoleon epilepsziás erőszakossága átalakította egész Európa térképét. Goethe hallucinációiból nyíltak ki a remekirodalom ujszerű, addig ismeretlen virágai. És Wagner hőbortos idegessége merőben új irányt adott a zeneköltészetnek.

Csakugyan számtalan történelmi esemény bizonyítja, hogy egyes ideges, vagy elmebajos egyének kimagasló szerepet játszottak az emberi kultúra fejlődésében. Viszont az is igaz, hogy nemcsak egy bolond csinál százat, hanem ezer bolond egyeseket is tud beteggé sugallani. Világosan mutatják ezt az elég gyakori szellemi epidémiák. A népvándorlás epidémiája, a középkori kolostorok démon-epidémiái, a »Tarantellismus«,

a »Flagellantizmus« népes járványai, a szent Medárdus görcsös ájulásai Párisban, az amerikai »rolling exercises« betegség, a »trembleur«-ség, a »Laira« betegség, a belfasti »hysterical religion«, a »Miller« és a »Missisipi« epidemia, a königsbergi »Muckerék« seraph-csőkje, a Law-féle spekuláció, a hollandusok »Tulipomániája« stb. mindannyi lelki fertőzésből származott. Valamennyi ilyen járvány nagyobb tömegekre terjedt szét, egyeseket áldozatul szánt és százazrek életét, egészségét és vagyonát tette tönkre. Még a legújabb időkben is akadtak hasonló lelki fertőzések. Ilyen volt 1902-ben a »Meljovanita« szekta járványa Kiewben, amely a Szentlélek szagát kereste és találta meg. Ilyen volt 1906-ban a los-angelosi prédikáló betegség. Ilyenek ma is a spiritizmus, a teozófia, a csodajóslás, az összeesküvő nihilizmus, a véres anarchizmus és a vigan rabló ápásizmus lelki kórságai. Ilyenek világszerte a misztikus babona és a divathóbortoknak milliók eszét elkábító szertelenségei. Ilyenek az alkoholizmusnak, a nikotinizmusnak, a sokféle narkotizmusnak idegölő, elfajulást okozó, tisztán utánzásra alapuló népszennvedélyei.

Ámde, ha folytonosan szaporodnak is az idegességnek eme tömeges megnyilvánulásai, nagyobb szabásu hirtelen fokozódásuk mégis csak időszakosan mutatkozik. Ez az időszakos fokozódás rendszerint akkor jelentkezik, amikor a társadalom mélyreható átalakuláson megyen keresztül. Ekkor az ingerek sokasodó száma és a reakciók lázas erőssége tetemesen megnövekszik, ugyanannyira, hogy eme többmunka a lapangya idegeseknek és az elfedve elmebajosoknak tömeges kimerülését eredményezi. Nagyobb számban esnek ilyenkor, elfajultságuk okából, az alkalmazkodni nem tudók az idegességnek és az elmebetegségnek

áldozatául. És éppen ezen áldozatok azok, akik a társadalmi átalakulásnak erjesztői, forrongásbáhozói, küzdői és csüitői egyaránt.

Történelmi adatok igazolják, hogy az emberi társadalom minden nagyobb átalakulását az idegességnek és az elmebajoknak ilyen rendkívüli megszaporodása előzte meg, kísérte és követte. Csakugyan, amidőn a régi perzsa kultúrát lerombolta Macedónia nyers ereje; amikor az óvilági Egyiptom, az ősi Róma, a régi Alexandria, a büszke Eizánc bukása bekövetkezett; amikor a népvándorlás, a kereszténység, a reformáció, az 1848-as szabadság, az egyenlőség és a testvériség eszméi erős hullámmásba hozták az emberiséget; amikor forradalmak, háborúk, öldöklő járványok népeket eltemettek és új nemzeteket sodortak a fölszínre; amikor összerogytak régen uralkodó kasztok és alsóbb néprétegek vették kezükbe a hatalmat; amikor erélyesen egymás ellen szállott a politikai abszolútizmus és a tömegek demokratizmusa; amikor az állam a vallással, a munka a tőkével, a reakció a konzervatizmussal, a szociá.izmus a militárizmussal élesen szembe került: mindekkor a forrongó lelkek harca erősebb reakciókat követelt, az élet dúsabbá vált izgató ingerekben és az érzelmek világában felburjánoztak az idegesség kórságai.

Ilyen időkben jutottak előtérbe, az ókorban éppen úgy, mint a középkorban és az újkorban, az egyeseket és a tömegeket idegesítő alkalmi okok. Ilyenkor jelentkezett minden században az érzéki élvezetelen vadászata, a pompa és a fényűzés határtalan vágya, a pazarlás és a feltűnni akarás hiúsága, a vagyon és a hatalomsóvárgás fékte'ensége. Ilyenkor nőtt nagyra a szerencsejátékok szomjas szenvedelme, a buja kéjvágy elfajultsága, a korrupció, a jogbitor-

lás és a kiméletlen önzés minden kegyetlensége. A bölcselkedők extázisa, a cézárok őrjöngése, az orgyilkosok vérengzése, az intrikusok ármánya és a népek romlott erkölcstelensége éppen olyan idegesség volt az ókorban, mint a rablók kalózkodása, a mérgekkeverők szenteskedése és a színlelők hitszegése a középkorban. Az inkvizíció kínzásai, a martirok fanatizmusa, a boszorkányégetők káröröme éppen úgy belefűlladt az idegesség áradatába, mint később a víziók és a hallucinációk okozta mániás mozgalmak és a hisztériás őrjöngés keltette görcsös epidemiák. De a legutolsó századokban sem hiányoztak ám a beteg elme brutálításai, fajtalanágai és visszaélései. Sőt a jelen világháborút is megelőzte évtizedeken át a lélekvásárlás, az árulás, a jogfacsarás, a kémkedés, a hazugság ezerféle erkölcstelensége. Majd minden eladó volt és majd mindenki megvásárolható lett. A csalás, a becsapás, a hamisítás, a vesztegetés, a rászedés, a hazudozás, az uzsora, a mások letiprásán való érvényesülés, a vállalkozás és a szállítás mindenféle visszaélése lett megszokott kenyere a kereskedelem és az ipar, a termelés és a fogyasztás, a pénzüzet és a politika számos ágának. Az egymás ellen való ideges fegyverkezés, állítólag a béke kedvéért, a képtelenségig fokozódott. Orgiává fajult a mulatság, visszaéléssé vált a kötelesség, látszattá lett a munka és betyársággá csűfult a szerelem. Milliárdokat zsebeltek egyesek kiuzsorázott szegények filléreiből. Hatalomra emelkedett a lelkiismeretlenség. Jelszóvá lett a siker bármí áron. És mindnagobb mértékben fogyott a kábító alkohol és a mérgező dohány. A családi élet kötelékei meglazultak mindenfelé, az önzés túlkapásai megszakították azokat. Erkölcsösnek minősűlt az erkölcstelenség. És a művészetek, az irodalom, a tu-

domány berkeibe is lármásan bevonult az elkorcsosító hóbort. Így volt ez máskor és így volt ez most is. Mindmeggannyi tünete ez az idegességnek.

És ha már ennyi idegesség jelentkezik a szociális átalakulás előszelében, ha annak küszöbén már a letiport erkölcsök, az eltört értékek, a beszenyegzett ideálok valóságos torlaszai emelkednek föl: nemcsoda, ha ennek emberfölötti áldozattal, tengernyi vérrrel, drága étellel megfizetett végső háborus küzdelmeiben az idegbajok és az elmebajok az eddigieknél is jelentékenyebb számban mutatkoznak.

Az ideg- és elmebajosok száma sokkal nagyobb az emberek között békés időben is, mint a mekkorának látszik. Az emberiségnek mintegy 30%-a meg van rendülve idegrendszerében és közel félszázaléka elmezavart. Kimutatható, hogy nemcsak nálunk, de világszerte így van ez; amiből következik, hogy földünk 1600 millió lakójából körülbelül 500 millió ember idegbajos és 8 millió elmebajos. Ez a szám a háborus időkben tetemesen megnövekedik, még pedig úgy a háborút megelőző években, mint még inkább a háború tartama alatt és az azt követő évben. Ekkor az idegesek százaléka 50-re, az elmebajosoké 5-re szaporodik fel. Így volt ez például a német-francia, a búr, az orosz-japán és főleg a hererosok elleni háború alkalmával az illető társadalmakban.

*

Lehetetlenség, hogy az ilyen tekintélyes számú idegesség jelentőséggel ne bírjon a társadalom kialakulásában, különösen annak háborus konfliktusaiban. Általánosságban mondható, hogy az idegbajosok, illetve az elmebajosok annál veszedelemesebbek békében és háborúban egyaránt a társadalomra, minél nagyobb náluk, bajukkal kapcsolatban, a lelki működéseik disz-

háromiája. Ezen aránytalanság főleg a degenerált-ság elkorcsosító fokától függ és eredményeiben akkor a legnagyobb, amikor az affektus alakját öli magára.

Lelki világunk összes élemlényei ugyanis ingerek keltette érzésekben (receptio) nyilvánulnak meg. Visszaható cselekvéseink (reactio) szintén ezen érzések folyamányai. Ami pedig az érzések és a visszahatások közötti hármóniát szabályozza, az az értelemnek válogató képessége (selectio). Az érzőképesség, a reakció-képesség és a válogatóképesség a lelki élet három legfőbb tényezője. Mind a három a kulturával arányban fejlődik és tökéletesedik, de egymással hármóniában csak addig marad, amíg a kultúrviszonyokhoz alkalmazkodni tud. Valahányszor emez alkalmazkodás nem sikerül többé, létrejön a diszhármónia. Ez utóbbit a túlos vagy a fogyatékos válogatóképesség jellegzi. Mindenütt, ahol ezen túlzások vagy fogyatékos-ságok valamelyikével találkozunk, ott az idegességel, illetve az elmebajjal állunk szemben. Amikor csupán a receptiós- és a reakciós-képességekben van a hiba, idegességnek mondjuk a bajt. Amikor pedig a szelektációs tevékenység is kórossá válik, elmebajt állapítunk meg.

Ha az elkorcsosodás okozta ezen diszhármónia nagyobb mértékben terjed a társadalomban, akkor a szociális fejlődésben zökkenések állanak be. Elégtelesen alkalmazkodásnál e zökkenésekből valóságos fölfordulás támad. A társadalomnak ilyen fölfordulása a háboru is. A háboru tehát nem oka az idegességnek, bár azt fokozni képes, hanem inkább következménye. A tömegesen jelentkező ideges jelenségek hosszasan előrevelik a háboru árnyait, a háboru alatt rohamosan szaporodnak és a háboru után is még so-

káig jelentkeznek. Azután fokozatosan alábbszállanak egy időre, míg a békés nyugalom erkölcsösebb világa visszatér, hogy később valamikor, a társadalmi fejlődés alakulásához képest, újból megkezdődjék az elfajzásnak és vele az idegességnek föllükerekedése. Újból előtérbe lép ekkor az egyéni önzés, újból hanyatlanak a szociális érzések, újból virágozik az excessus, újból kiméretlenné válik az egyesek törtétele, újból a fölszinen usznak a degeneráltak és újból működni kezd az erkölystelenség minden fegyvere. Ez ismét addig fokozódik, amíg belekergeti a társadalmat egy újabb fölfordulásba. Valóságos »circulus vitiosus« ez, amelyből mi sem tudja kiragadni a társadalmat, csupán az elfajulást gátló eugenetika és a szociális érzéseket tökéletesítő nevelés. Az egyik a degeneráltság fokát és terjedelmét van hivatva korlátozni, a másik az érzéseknek és a visszahatásoknak aránytalanságait alkalmazkodólag kiegyenlíteni. Hiszen semmi sem alkalmasabb lelkünk harmóniáját inkább biztosítani, mint az étikus, az esztétikus, az igaz, a jó, a jog, a nemes, az erkölcsös, a vallásos, az ideális, szóval az altruista szolidaritásra készítő szociális érzelmeknek birtoklása.

A lelki harmónia aránytalanságaiban négy típust lehet megkülönböztetni. Az első típusba amaz idesek tartoznak, akiknél, több-kevesebb életműködésükben, úgy a recepció érzőképessege, mint a reakció visszaható-képessege elégtelen, hiányos, vagy hiányzik. Ezek a fogyatékosok. Ide tartoznak az érzékszerveikben hibásak, a munkásszerveikben tökéletlenek, az elmekorlátoltak, az ideggyöngék és az elme-gyöngék. A második típusba azok sorozandók, akiknél ellenkezőleg a recepció- és a reakció-képessege egyaránt fokozódást mutat. Ezek a túlosok. Hozzájuk számítandók az izgékonyak, a hevü lékenyek, a fárad-

hatalanok, a mániások, a melankóliások, stb. A harmadik típus keretébe foglalandók mindazok, akiknél a receptivitás fogyatékosága mellett a reaktivitás túlzása jelentkezik. Ezek a fonákok (paradoxia), mert érzéstelenségükkel szinte fordított arányban áll visszahatásaiknak ereje. Közéjük sorozandók az excentrikusok, a hirtelen természetűek, az impulzivek, az erőszakosok, a hisztériások, az epileptoidok, az epilepsziások stb. Végre a negyedik típus csoportjában azok foglalnak helyet, akiknél megfordítva a recepciók túlzása a reakcióknak fogyatékoságával szövetkezik. Itt már az érzések jutnak túlsúlyra a visszahatóképesség rovására. Itt már félszegségekkel (perversitas) állunk szemben, amelyek közé a szentimentalizmus, a mártírizmus, a kényszerképzet, az angoneurozis, a neurastenia, a hypochondria, a paranonia mindenféle alakja számitandó.

*

A fogyatékosok típusa a legelterjedtebb, mert az összes idegesek 60 százalékát adja. Bizonyos, hogy nagy számban vannak fogyatékos alkatú egyének a társadalomban, akiknek érzőképesége és visszahatóképessége tökéletlen. Érzékeléseikben fogyatékosok pl. a süketek, a vakok, a szaglásra képtelenek, az izlés, a tapintás, a hideg-meleg-érzés, stb. terén rosszul tájékozódók. Közérezeteikben fogyatékosok, akiknek tompa a fájdalomérzésük, elégtelen az éhség-, a szomj-érzésük, hiányos az ivar-, az izom- avagy más szervérzésük. Észrevéveikben tökéletlenek az idő-, a tér-, a szám-, az érték-, a mennyiség-, a cél-, a jelentőség stb. tekintetében rosszul orientálódók. Hangulatos érzelmeik hiányait pedig azok árulják el, akiknél az igaz-, a szép-, a jó-, a nemes-, az erkölcs-, a jog-, a szolidaritás-, a vallás stb. érzései fogyaté-

kosok. Valamennyinél hozzácsatlakozik a reakciók fogyatékosága is, amikor hol az érzéki reflexek, hol az ösztönök, hol az összevágó koordinációk, hol az akaratos mozgások körében van az elégtelenség. Minél nagyobbak és számosabbak ezek a fogyatékoságok, annál szembeszökőbbek a velük kapcsolatos értelmi gyöngeségek. Az egyszerű ostobaságtól a legnagyobb hülyeségig a butaságok mindenféle fajtája és foka lehetséges ezeknél.

Tisztán a fogyatékoság fajától és fokától függ az, hogy mennyire jut összeütközésbe az egyén a társadalmi jogrenddel. A súlyosabb hülyeséget, butaságot, vagy elme gyöngeséget mindenki fölismeri. Ezért ezekkel szemben könnyű védekeznie a társadalomnak. A nehezen felismerhető enyhébb alakok a legveszedelmesebbek. Főleg ama korlátolt elméjűek (debilitas) fogyatékosága veszedelmes, akiknek értelmé majdnem hibátlannak látszik, sőt gyakran csillogó, ámde érzelmviláguk tetemesen fogyatékos. Ez utóbbiak, mint erkölcsileg vakok, szociális érzésekben szegények, a szolidaritásban buták, a társadalmi rend' étikus motívumai iránt fogékonytalanok, élnek leginkább vissza a társadalom türelmével. Kimutatható, hogy a csavargók, a koldusok, a prostituáltak, a munkakerülők, a szélhámosok, a tolvajok, a csalók, a sikkasztók, a szédelőgők, a zsarolók és egyéb bűntevők majd kivétel nélkül ezen kategóriába tartoznak. Ezekből sereglődnek együvé a henyélők, a pazarlók, a torbélyozók, a könnyelműek, a hiszékenyek, a hazugok, a megbizhatatlanok, a lomposok, a lelküismeretlenek, a kiméletlenek, az iszákosok, a házárdjátékosok, a babonások, a szenvedélyeikben mértéktelenek, valamint mindazoknak rengeteg hada, akik a társadalmon élőködnek és állandó foglalkozásban soha helyt nem álla-

nak. Ezen értelmi gyöngeségek mellett néha egyes észbeli tehetségek kirívóan mutatkozhatnak náluk. Különösen alkalmasak ők a ravaszságra, az intrikára, a fondorkodásra, az aljas eszközök felhasználására, a korrupcióra, a raffinált visszaélésekre és mindennemű önző érdekek hajhászatára. Furfangjuk olykor bámulatos, sikereik sokszor nagyszerűek, mert altruista érzések soha sem gátolják őket kérelmelhetetlenül önző törekvéseikben. Meggyőződésük nincsen. Jelszavuk az üzérkedés haszna más kárán mindenben.

A katonaság kötelékében ezek a fogyatékosok szintén veszedelmesek. Egyfelől ritkán oktathatók ki kellőképpen, másfelől figyelemre nem szoktathatók és a függelemmel folytonosan összeütközésbe jutnak. Ezek azok, akik állandóan helytelenkednek, ellenkeznek, megszőknek, lopnak, csalnak, iszákoskodnak, másokat rontanak, trafikálnak, betegséget szimulálnak stb.; szóval többet állanak büntetés alatt, mint katonai szolgálatban és azért a katonai nevelésre mindvégig alkalmatlanoknak bizonyulnak.

Háborúban sok bajt és zavart okoznak mindannyian, akár polgári, akár hadi tevékenységben legyenek. A polgári elem közepette ők élnek vissza leginkább a helyzettel. Ők akarnak hasznot húzni és gazdagodni a felfordulás zavarában. Ők szítják az elégedetlenséget. Ők uszítják a tömegeket. Ők trombitálják a felháborodást. Ők hamisítják az árukat. Ők drágítják meg az élelmet. Ők verik fel mindennek az árát. Ők csalnak a szállításoknál. Ők dugdossák félre az életre legszükségesebb holmikat. Ők rontják az erkölcsöket. Ők halmozzák fel az ércpénzt. És sikereikkel ők csábítják a nagy közönséget mindezeknek utánzására. Katonaszorban példájukkal félrevezetik a többieket. Fondorkodásaikkal bizalmatlanságot terjesztenek

a harcolók között. Képesek lázongást szítani és félelmet, sőt pánikot csinálni egyéni érdekből. Az árulók és kémek, a fosztogatók és a zsarolók az ő körükből kerülnek ki. A gyújtogatók, rombolók, beförők, halott-rablók is közöttük keresendők. Vadságokra, nők becsutelenítésére mindenkor hajlandók. Az üres jelszavakat, a képtelen hazugságokat, a rémes híreket, az ijesztő mondásokat, az örjítő félelmet durva lélekkel ők kellik és terjesztik szét. Nincsen olyan alávalóság, zsványság, okvetelenség, vagy ostobaság, amelyre képesek ne volnának és pedig altruista érzéseiknek fogytékossága mián. Vakok ők az igazsággal szemben, süketek a humanizmus szózatára, szivtelenek embertársaik szenvedései iránt. Sajnos, számtalan ilyen fogytékos uszik a társadalom felszínén. Még irigyli és bámulja is őket a sikereik által félrevezetett tömeg.

Veszületett alakban a hülyeség, a bügeség, az elmegyöngeség, az elmekorlátoltság, az erkölcsi vakság minden fajtájával találkozunk eme fogytékosok között. Vannak azonban szerzeit fogytékosságok is, minők az ifjúkori elbutulás (dementia praecox), a szifilisz és az alkohol okozta elbutulás (dementia luetica, dementia alcoholica), valamint az agybántalom folytán létesülő butaság (dementia encephalopathica) és az aggkorral járó elmegyöngeség (dementia senilis). Az utóbbiak némelyike sokszor epilepsziás vagy apoplexiás rohamokkal párosul. Békés időkben ezek a bajok nem maradnak úgy elrejtve, mint a veszületett enyhébb elmegyöngeségek. Hiszen itt az ifjúkorban, a férfikorban vagy az öregségben fellépő betegségekről van szó, tehát olyan egyénekről, akik addig értelmesek voltak, csak azután változtak meg. Az ilyen megváltozás pedig legtöbbször korán észrevevődik. Per-

sze a harctéren, ahol csupa fiatal egyén küzd, főleg az ifjúkori és a szifilisz okozta elmezavarokkal találkozunk. Nem mintha ezek a katonák már elbutulva mentek volna a harctérre, hanem azért, mert mindazoknál, akiknél ilyen betegség már amúgy is készülöben van, a háború fáradalmi és izgalmai közepette a baj rendszerint korábban váltódik ki. Míg a »dementia praecox« rendszerint egy-két évig, a »dementia syphilitica« 12—15 évig készülődik, mielőtt kitöréshez jutna: addig háborúban az előbbi már pár hét alatt, az utóbbi a fertőzés utáni 3—4-ik évben többnyire a »paralysis progressiva« vagy a »tabes« formájában éri utól az áldozatát. Elég sok ilyen szerencsétlent láttam hazajönni a harcterről.

Fogyatékoságoknak minősülnek még ama háborúban szerzett zavarok is, amelyek az agyvelő és az idegrendszer sérüléseiből származnak. Bár körülírtabb szervi bajra szorítkoznak és bár csak részleges működésbeli kieséseket létesítenek: mégis sokszor érzéstelenséggel és reakcióképtelenséggel járnak. A koponya-sérülések, a rázkódások, a sebesülések, a ficamok, a csonttörések, a rándulások, a zuzódások mindannyian megsérthetik az agyvelőt, a gerincvelőt, avagy az idegeket. A sebesülés természetesen megfelelő defektusokat eredményez. A defektus pedig legtöbbször harc-képtelenséget idéz elő. Ilyenek is elégen kerültek a kezembe.

A szerzett fogyatékoságban sinylődők a társadalom terhére szoktak maradni. Teli vannak velük a jótékony-ság intézetei; a kórházak és az elmeegógyintézetek. A veleszületett okból fogyatékosok ennél is ártalmasabbak, mert a társadalomnak szabadon járó valóságos megrontói. Ártalmasságuk nemcsak annál nagyobb, minél enyhébb a fogyatékoságuk, hanem an-

nál veszedelmesebb is, minél magasabb társadalmi rétegben garázdálkodhatnak. A baj legenyhébb foka az értelem összes fegyvereit használatukra meghagyja, kivéve az érzelmek villágát. Pedig okvetetlenül visszaélnék képességeikkel, mihelyest hiányoznak bennük a társadalmi jogrendet összetartó erkölcsös, szociális, szolidaritásos érzések. A most vívódó világháborút is az utóbbi fogyatékosok idézték elő.

*

Egészen más kép tárul elénk a túlosoknak. az izgékony alkotásúaknak idegességében. Ezeknél fokozottnak tűnik az érzőképeség és a visszahatóképeség egyaránt. Jellegzetes sajátságuk a bajnak időszakos fázisokban való fellépése. Lelki világukat a túlzás irányítja és ebben a túlzásban a hangulatok ellentétesége érvényesül. Hol felhangoltak, hol lehangoltak. Egyszer mániás eufóriában úsznak, máskor bús kedvetlenség uralkodik rajtuk. Az egyik fázis állapotában érzékenyek, mozgékonyak és értékes szellemi munkát végeznek. A másik fázisban eltompultak, tehetetlenek, ügyefogyottak és ezt át is érzik. Hol túlingerlőkények és ötletesek, hol gátoltak és gondolatszegények. Túlzás mindenben, könnyelműség, elhirtelenkedés, megfontolatlanosság, túlbuzgalom és lázas soktevékenység jellemzi az egyik fázist, a hanyagság, a késlekedés, a kétkedés, a nemtörődömség, a nehézkesség a másikat. Az egyik időszakban makacsok és hozzáférhetetlenek, a másiban sugallékonyak és befolyásolhatók. Egyszer túlcsapong a fantáziájuk, másszor sívárnak érzik azt. Az optimista nagyzólást, örömtelt kedvet és kitartó bátorságot felváltja náluk a pesszimista kishitűség, a szorongó aggodalom és a gyáva félelem. Egy időben duhajkodnak, dicsekednek, indulatoskodnak, veszekednek, virtuskodnak, házsártoskodnak, sértegetnek.

a másik időben szerények, alázatosak, mindent kicsinyítenek és önmagukat vádolják. Egyszer pocsékolnak, máskor zsugoriskodnak. Egyszer kéjelegnek, más-szor undorodnak a szerelemtől. De érzelmeik alap-hangja mindenkor az altruizmus, soha az egoizmus..

Ezen kétféleség egyes fázisai egyénenként külön-böző időtartamuak. Az egyes időszakok órákra, na-pokra, hetekre, sőt hónapokra terjedhetnek. Hol a fejl-hangoltság, hol a lehangoltság időszaka hosszabb. Oly-kor hosszabb-rövidebb ideig tartó rendes állapotok is-ékelődnek közbe. Nagyobbára azonban a periodicitás-jellemzi a túlosok idegességét és mindegyik fázis ak-kora lelki változásokkal járhat, hogy valóságos elme-bajjá, az úgynevezett mániás-depressziós kórsággá fo-kozódhatik.

A polgári életben az idegesség ezen fajtája a mániás fázisban gyakran hatalmas, értékes munkára-sarkalja a beteget, a depressziós fázis ellenben tétlen-ségre kárhoztatja őt. Számos művész, író, tudós a má-niás időszaknak köszönheti minden sikerét. Sokakat pedig a depressziós magatartásuk teszi hasznavehe-tetlenné. Amikor mániások: kihágásokra, excesszu-sokra, a hatalommal való visszaélésre, kihívó visel-kedésre, garázdálkodásra hajlandók. Tetteikben vak-merők. A veszedelemmel játszanak. Lelkesülő fanati-kusok: Mindenre kapható altruisták. A segítségben ál-dozatkésznek. Buzgalmukban fáradhatatlanok. Lelkesé-désükben határtalan optimisták. »Autochton« ideákban-találékonyak. Érzelmeikben legtöbbször nemesek. Nem-ritkán valódi művészellemek. Persze, a depressziós idő-szakban egészen mások. Ekkor szenvedő pesszimis-tákká lesznek, gyanakvó félelemmel telnek meg, világ-fájdalomtól kergetve mindentől visszavonulnak, mun-kára képtelenné válnak, csekélységek miatt kétség-

beesnek, a szerelemben érzelgősök és könnyen öngyilkosságra vetemednek. Az alkohollal való visszaélés mind a két időszakban lehetséges, mert hol a fékezetlen jókedv, hol a mély, bú sodorja őket a kábító alkoholizmusba. Egyesek, mint például Rafael, Michel Angelo, Leonardo da Vinci, Böcklin, Mendelsohn, Bellini, Wagner örök időkre szóló remeket alkotnak idegességük segedelmével. Mások elzülленek a kedvtelenség tétlensége következtében.

A háborúban ezen túlos alkatúak inkább önmagukra, semmint a hadseregre válhatnak ártalmasokká. Eszeveszett vakmerőségük, határtalan lelkesedésük, mérész kalandvágyuk, erőiket meghaladó tettekézségük, akadályt nem ismerő bátorságuk és szenvedélyes indulatuk könnyen veszedelembé hajtja a mániásokat. Viszont a módfeletti kedvtelenség, a túlgýáva tehetetlenség, az elhatározásra való képtelenség, a halálos félelem, a kesergő bú sok mulasztásba viszi a depressziósokat. A túlságos izgalom nem ritkán örületes zavartságba ejti őket. A végtelen búsulás öngyilkosságra csábít nem egyet. Számos ilyen mániás-depressziós egyén, aki békés időkben minden különös baj nélkül úszsza át az életet, háborúban könnyen esik hajlamosságainak áldozatául, mert testi sérülések, fájdalmak, napsütések, kimerülések, alkohol-excesszussok, heves lelki izgalmak fokozzák a bajt. Ilyenkor egyrészt a kisebb ingerek is kíváítják már az egyes fázisokat, másrészt a fázisok túlzásai sokkal súlyosabban jelentkeznek, mint máskor. Csakugyan a mániás izgalom ekkor a dühöngésig fajúlhat, a depresszióból pedig mélységes melancholia lesz. Előfordúlhatnak ilyenkor mülő eszeveszett örgöngések (moria transitoria) és kínos, szorongó félelmek (melancholia anxiosa). Lehetségesek azonban deliriumos zavartsá-

gok (amentia) és apatiás gátoltságok (stupor) is. A harc-térről visszajött katonák sorában elég sokszor találkoztam ezen tünetekkel.

Rendes viszonyok között a túlos alkatúak az ösz-szes idegeseknek 18 százalékát szokták tenni. Mivel az érzelmeik akár felhangoltak, akár lehangoltak, mindenkor altruista természetűek; mindig ők a magas-szos világeszmék zászlóhordozói és az egoizmus megvetői. Bár a béke apostolai ők, mégis a háború leg-lelkesebb, legáldozatkészebb katonái. Ők képviselik a társadalom igazi lelkét, amely fölháborodik a fogya-tékosok művén és bátran küzd a felforgatott rend helyreállításáért érdekében. Érzelmeik túlzásaikban is nemesek, ideálisak, ritkán kíséri azokat a harag affek-tusa. Kitartásuk azonban sokszor nincsen, mivel han-gulataiknak újabb fázisa nem egyszer útjukban áll.

*

A fonákok harmadik típusa az érzőképes-ség csökkenése mellett a visszaható-képes-ség fokozódását mutatja. Ezen csoport az indulatosokat, az excentriku-sokat, a hisztériásokat, az epilepsziásokat foglalja ma-gában. Bajuk többnyire veleszületett ideges alkaton alapszik. Alkatuknál fogva az érzőképes-ségük fogyatékos, az ingerlékenységük túlzottan nagyfokú. A fonákoknál tehát a fogyatékos-ság és a túlosság egymás mellett található. Érzőképes-ségbeli fogyatékos-ságuk alig tűnik szembe, mivel az ingerekkeltette heves reak-ciók eltakarják a hiányt. Azért teljes érzéstelenséget is találhatunk náluk, anélkül, hogy azt önmaguk vagy mások rajtuk beható vizsgálat nélkül észrevénnék.

Az érzéstelenség sokszor részleges, például fél-oldali, vagy egyes szervekre, testrészekre, némely bőr-foltokra, esetleg bizonyos érzéskvalitásokra, esetleg bizonyos érzésintenzitásokra szorítkozik. A fogyatékos-

ság kiterjedhet az érzékelésre, a közérzetre, az észre-
vevésre és az érzelmre egyaránt, de vonatkozha-
tik az öntudatra, az emlékezésre is. Az érzékelés hiá-
nyai lelki vakságot, süketséget stb. okozhatnak. A köz-
érzetek kiesései a fájdalom, a fáradás, az éhség, az
ivar-érzés stb. elégtelenségét eredményezhetik. Az ész-
revevések defektusaiból a térben, az időben, a szám-
ban stb. való tájékozódás tökéletlenségei származnak.
Az érzelmek tompasága pedig a brutális egoizmust
juttatja előtérbe. Az öntudat fogyatékosága egészen
az eszméletlenségig fokozódhatik, annak részleges hiá-
nyából a ködös, homályos, kábulásos, zavaros, fél-
tudatos, szuggeszliós, hipnotikus, exsztatikus, faszci-
nációs, szédülésszerű és ájulásos állapotok keletkeznek.
Az emlékezés hiányából látjuk a funkcióbeli benu-
lásokat, a reszketéseket és beszédzavarokat, a feledést
és az öntudatlan hazudozást, valamint az akaratos el-
határozás nehézségét stb. kibontakozni. Feltűnő, hogy
az érzések csökkenése mellett delíriumokra hajlandók,
impresszióknak esnek áldozatul és revelációkat terem-
tenek. Mind a három jelenség túlos reakciókból szár-
mazik. Az agyvelő fokozott biotonusos reakciói ébren
is álmokképeket szönek a tudatba. Az érzékszervek
heves visszahatásai olyan benyomásokat keltenek, mint-
ha megfelelő ingerek által volnának felkeltve. És az
ézelmeknek affektusos reakciói azt a tudatot ébresz-
tik, mintha hirtelen ihlet, invenció, reveláció szállta
volna meg az embert.

Ezekkel szemben a reaktivitás túlzásai különféle
akaratlan reflexmozgásokat hoznak létre. Ilyenek az
apró rángások, a tikkes fintorgatások és a görcsös
krampusok. Az észtonélet terén fölmerülnek az ásitá-
sok, csuklások, böfögések, glóbusok, korgások és egyéb
görcsök. Számos rendezett mozgásbeli görcs, merev-

ség, remegés és feszülés is ideszámítandó, minők a síró- és a nevető-görcsök, a kóreás, az atetonikus, a hiszteriás és az epilepsziás rángások, a fráz, valamint az öntudatlan gépies ténykedés, az alvajárás, a szoborszerűség, a hipnotikus cselekvés stb. Még az akaratos mozgások terén is mutatkoznak hasonló túlos reakciók. Ilyen a váratlan impulzus és a sokszor nagyon is heves affektus.

Persze az érzéstelenség egyfelől és a reakció túlzása másfelől jellembeli ellentéteket kelt az egyénben. A hirtelen harag náluk együtt jár a békülékenységgel. A szentimentalizmus szenvedése a legnagyobb gyűlöletre képes. Az erős szerelem félelmes bosszuba csap át. A könnyű befolyásolhatás makacssággal párosul. Az erotikus kéjelgés a nemű undorhoz társul. Az élénk szimpátia antipátiával találkozik. A hiúság a cinizmussal, a babona a vallástalansággal, a honi tűzhely szeretete a kozmopolitizmussal, a szenvedély a hideg közönnyel, az excentricitás a brutálítással, az altruizmussal az egoizmussal jár sokszor karöltve. Ezért az ideges fonákok rendszerint kiszámíthatatlannak, szeszélyesek, pontatlanok, nem számító; és ezen változó ellentétes magatartásukból hol haszon, hol kár háramlik a társadalomra.

Békés időkben a haszon az impressziók ötleteiből, a revelációk eszméiből, a serkentő impulzusokból, a jó irányú szenvedelmekből adódik, amelyek emez idegeseknél néha kiválóak lehetnek. Hiszen valóságos inspirációk, ihletszerű enunciációk, invenciók és divinációk is származhatnak belőlük. A kár főleg az erős indulatosságban, a bosszúvágyban, a féltékenységben, a kielégítést követelő szenvedélyekben, a mitem kimélő brutálításban és a határtalan önzésben rejlik. Sok különcködés, számos szeszély, még több szenvedély, rossz

útra sodorja az ilyen akaratlan idegest. A művészet, az irodalom, a tudomány számtalan eltévelyedése a fonák idegességéből ered. A feltűnés vágya, a szereplési viszketeg, a zsarnok türelmetlenség, a nézőközönségért való hiú küzdelem elég sok társadalmi viszályt okoz a melegegágya. Mondható, hogy a fonák legtöbbet erőszakoskodnak a társadalmamon. Amde ők képviselik, jóban és rosszban egyaránt, a tömegek felett uralkodó, sőt zsarnokoskodó, azt sugalló hideg észt, a cselekvésre izgató meggondolatlan főt és ihlet megszállotta szellemet. Altruista érzés alig dagasztja keblüket, annál inkább vezeti őket a pillanatos affektus, a tartós szenvedély, a muló impresszió, a váratlan reveláció. Mindezek a vonások hatalmas cselekvések forrásai lehetnek és csodálatos erejükkel a tömegeket utánzásra serkentik.

A fonák idegességnek három fő alakját lehet megkülönböztetni. Az egyik a hiszteriás, a másik a traumás, a harmadik az epilepsziás neurozis.

A hiszteriásokra jellemző az alkakból folyó kóros tüneteknek rendkívüli változatossága, könnyen kiváltódása, gyors mulása és nagyfokú túlzása (aggravatio). E szeszélyességből származnak a harctéren a nagyobb ingerbehátásokra bekövetkező ideges rohamok. Az ideges »shok«, az ájulás, a hisztero-epilepsziás roham, a különféle síró-, nevető-, fuldokló-, ásitó-, csukló-görcsök, az ideges hányások, hasmenések, vizelések, izzadások és szivdobogások, valamint a rázó remegések mindannyian ide tartoznak. Ide számítandók még az álomból való felriadások, az alvajárások és a fantasztikus delíriumok. Valamennyiben erős hajlam nyilvánul meg a túlzásra. A hiszteriás affektus azonban a harctéren nagyszabású hősi ténykedésre is képesíti az idegest. Ezek sorából kerülnek ki a vak

fanatizmussal harcolók, a legnagyobb veszedelmekkel meggondolás nélkül szembeszállók, az ambícióból halálraszántak és a hiúságból vitézkedők. Nem altruista érzelmek vezetik őket, mert érzéketlenek, mindazonáltal önös affektusaik a közcél szolgálatában állanak. érzéketlenségük pedig megkíméli őket a vérengzéssel szemben való minden érzélgősségtől és iszonyattól.

A hisztériával ellentétben, de mégis hozzá hasonlóan lép fel a baleset okozta hirtelen inzultus, a »neurosis traumatica«. Ennél, valamely idegrázó baleset vagy sebesülés kapcsán, az említett összes hisztériás tünetek mutatkozhatnak, csakhogy kisebb számban, semmi változatossággal, inkább évekre elnyúló makacs tartóssággal. Olykor egy-egy érzéstelenség vagy bénulás, máskor egy-egy görcs vagy affektus keletkezik a baleset nyomán. Hirtelen támadó teljes vagy félfoldali vaktság, hosszantartó sükettség, konok süketnémaság, a végtagoknak többnyire csak félfoldali hol petyhüdt, hol feszüléssel bénasága, vagy merevgörcse szokott leginkább előfordulni. Észleltem a fél, az egész testnek érzéstelenségét éppen úgy, mint annak állandó rázó-reszketését. Láttam hipnolepsziás hosszú alvást, amely a lövészárokban kezdődött. Láttam tükszerű izom- és bőr-rángásokat, valamint tartós szédülést, kábultságot és egyensúlybeli bizonytalanságot. A hány ilyen baj előfordul, mindegyik más és mindegyiket szintén rendkívüli módon túlozza a benne singylődő. A »neurosis traumatica«-nak áldozatul esettek a baleset előtt rendszerint kiválóan helytálló katonák, a baleset után ellenben a harctéren egyszer és mindenkorra használhatetlenek.

Egészen más a »neurosis epileptica« természete. Ez a baj legnagyobbrészt a szervezetnek önmérgezéséből származik. Az izgató inger csupán kiváltó mo-

mentumként szerepel. Rendszerint veleszületett okokból, ideges alkatú egyénekben mutatkozik a bántalom és pedig már a gyermekkorban, bár a későbbi életkorban is keletkezhetnek. A betegség eszméletlenséggel és heves görcsökkel párosuló rohamokkal jár. Az egyes rohamoknak három időszakuk van: az előérzet (aura praeepileptica), a görcs (spasmus tonicus et clonicus), valamint az utókábulat (coma postepilepticum). Ezek közül bármelyik el is maradhat, amikor tökéletlen rohamokkal állunk szemben. Ilyen tökéletlen roham a hirtelen harag és az eszméletlenséggel járó affektus. A legenyhébb rohamok, pillanatos elszédüléssel jelentkeznek (vertigo epileptica). A súlyos rohamok valószínűsége elmebetegséggé fajulhatnak, amikor is az egyes időszakok jelenségei egészen átalakulnak. Az előérzet pillanatos érzéseiből valószínűsége érzéki csalódások és delíriumok fejlődhetnek. A görcsös tünetek helyébe örvénylő dühöngések avagy alvajáró cselekvések léphetnek. A kábulatot ködös, borongós féleszmélés válthatja fel. Természetes, hogy a rohamoknak ezen előfajzásai önmagára és másokra roppant veszedelmessé teszik a beteget. Fáradalmak, izgalmak, sebesülések, alkoholumérgezések, gyomorrontások, napszúrások, lázas bántalmak kiválóan alkalmasak arra, hogy az epilepszia említett súlyos formáit kiváltsák. Minél tovább tart a betegség, minél sűrűbbek és nagyobbak a görcsös rohamok, annál inkább szenved alatta az egyén értelme. Végül, főleg ha az agyvelő elváltozásai kísérik a bajt, az ember el is butulhat egészen.

A katonaságnál elég sok a besorozott epilepsziás egyén. Ezek némelyike már a kiképzéskor kapja meg a rohamát, mások csak a harctéren esnek bele. Itt is, ott is hasznavehetetlenek a legények, mert rohamaikkal idegesítik a társaikat és eszméletlen állapotban

útjában vannak a katonai művelteknek. Sajnos, elég sok epilepsziás került haza a harctérről.

Békés időkben a fonák idegességben szynlődők az összes idegesek 18 százalékát teszik. Háborúban ez a szám 39 százalékra, azaz több mint még egyszer akkorára nő, bizonyosságául annak, hogy a csatatér súlyosbitja a betegséget. A hisztériások, amig görcsös, kóros reakcióik nincsenek, jó katonáknak minősülnek. Ugyanez áll a »neurosis traumatica«-ra vonatkozólag. Mihelyest azonban a kóros görcsös reakció bármilyen okból bekövetkezett, mindannyian ezentúl már használhatatlennak maradnak, még akkor is, ha utóbb ki-gyógyultak volna beteges reakcióikból. Bármely legközelebbi nagyobb inger újból visszaveti őket kóros reakcióikba. Az epilepsziások mindig veszedelmesek a háborúban, azért a harctérről távol tartandók. Az elmebajjá súlyosbított hisztériás, traumás vagy epilepsziás neurozis betegek minden más elmebajnál veszedelmesebbek a háborúban, mivel könnyen izgatódnak és izgatottságukban a görcs brutális erejével ténykednek.

*

A negyedik típus magában foglalja a félszeg alakokat perverzus alakjait. Ezeknél az érzéköpesség kóros fokozódásai, kapcsolatban a visszahatóképesség csökkenéseivel, megteremtik a félszeg jellemet.

Ingerekkel szemben az e típushoz tartozó idegesek roppant fogékonyak, sőt a hevesebb ingerek fájdalmat is okoznak. Az érzések maguk pedig sokszor rendkívül sokszerű kiszínezetésben részesülnek. Az érzékelések mindenféle »synaesthesiák« keletkezésére adnak alkalmat. A közérzet terén különféle »sensatiók« és »paraesthesiák« idéződnek fel. Az észrevehetsékből »illusiók«, »hallucinációk« és »impressziók« lesznek. Az érzelmek túlszíneződései ellenben a félelem

és érzelgősség, a lelki fájdalom és lelki gyönyör, a kéjelgés és szenvedés kedélyizgalmaikat közvetítik. Még a képzetek és emlékek tarka túlcsapongásai is megjelennek, számos tévedést, téves eszmét, kényszerképzetet, tépelődést, töprengést, sőt dogmás revelációt is létesítve. A reakciók gyöngeségei e mellett a túlos érzés követelte védekezést vagy támadást megnehezítik, esetleg éppenséggel lehetetlenné teszik. A reflexingerlékenység csökkenéséből az erős ingerek fájdalommassága támad. Az ösztönös visszahatások elégtelensége a perverzus reakciók számára nyitja meg az utat. A koordinációk bizonytalansága félszeg együttmozgásokat szül. És az akarat erélytelensége az elhatározás, a szándék, az óhaj, a vágy, a remény hiányosságát eredményezi.

Az ilyen félszeg alkotású ideges emberek ez okból békés idők folyamán a tudatban élnek életet élnek. a tettekben azonban tehetetlenek. Sorsüldözöttek ők. vagy a sors kiválasztottai a képzeletben, de az életküzdelemre alkalmatlanok a valóságban. Sajátságos alkatukból erednek perverzus hajlamaik. Ugyaninnét indúlnak ki kényszerszerű cselekvéseik. Gyöngébb formáikban ezen típus betegeiből kerülnek ki a társadalomnak bogaras, különc, splénes, szmokos, snobos, babonás, dogmatelt, kényszerkergette, töprengő, tépelődő, kétkedő egyéniségei. Súlyosabb alakjaikban ők szolgáltatók az élet kesergő, panaszos, félelemtelt hajótöröttjeit és furcsa, nevetséges figuráit. Szociális szempontból a legnagyobb részük alig veszedelmes. Inkább önmaguknak ártanak, mert gyöngék, bágyadtak, fáradtak, kimerültek. Nagyobb testi munka közben, vagy erősebb lelki izgalomban összeesnek. Könnyen megijednek, félnek. Rémes gondolatok és álmok kínozzák őket. Sokféle »phobia« és »philia« jelentkezik náluk.

Deliriumba könnyen esnek. A felállított dogmaiknak és misztikus hangulataiknak valóságos rabszolgái. Veszedelmesekké csupán a téves eszméik és a kényszerhajlamaik révén válnak. Különösen gyakoriak náluk a babonás téves-eszmék és a perverzus nemi hajlandóságok. Valahányszor nagyon feltűnők e kórságaik, elmeógyógyító intézetbe kerülnek.

Háborúban persze az ilyen alkatú egyének hamarosan fölmondják a szolgálatot. Egyik részük minduntalan összeroskad és harcképtelenné válik. Egy másik részük gyöngesége miatt egyik kórházból a másikba vándorol. A félszegek azok, akik rémülnek, ijedeznek és félelemből betegesznek meg. Ők kapnak szivdobogást, szédülést, fejfájást, remegést, fulladást, mihelyest megerőltetik magukat. Panaszaiuk sokszor a legképtelenebb formába öltözködnek. Álmaikból iszonyatos rémképek ébresztik fel őket, vagy el sem hagyják aludni. Babonáik, kényszereik, előítéleteik, téves eszméik lenyűgözve tartják cselekvéseiket. Nagyobb-szabású izgató ingerek behatására szerfelett könnyen esnek trémázó deliriumos zavartságba avagy érzéki csatlódások okozta tébolyodottságba. Ez utóbbiaknál nagy-zási, üldöztetési, megfigyeltetési téves eszmék játszsza-k a főszerepet. A félszegek perverzításai a harctéren rendszerint hátra szorúlnak. Így a nemi fajtalan-ság is ritkán nyilvánul meg a táborban.

A félszeg típusnak három főalakját szokás megkülönböztetni, aszerint, amint az érzések túlszíneződése által inkább a testi közérzetek, a lelki hangulatok avagy az érzékek útján a képzetek hamisúlnak meg. Az első a »neurasthenia«, a második az »angoneurosis«, a harmadik a »paranoia«.

A »neurasthenia« veleszületett konstitúción alapszik, vagy szerzett baj. Az utóbbi esetben kiváltó

okként a legtöbbször vértelenség, valamely kimerítő betegség, alkoholos vagy nikotinos mérgezés, luetikus fertőzés és arteriosklerózis szerepel. A közérzetek meghamisulásai e betegségnél valóságos orgiákat ülnek. Nincsen olyan fantáziaszülte képtelen érzésképzés, amely, főleg a hipokondriás formánál, e betegséggel együtt életre nem kelhetne. Nem képzelhető oly testi-lelki gyöngeség sem, amely vele kapcsolatban elő ne fordulna. A betegek tele vannak panaszokkal és szinte kéjelegnek a szenvedéseikben. A legtöbbet az álmatlanság is kínozza. Számos olyan eset észlelhető most is, amint Awtokratow az orosz-japán háború alkalmával látott. Ezen eseteknél ugyanis a testi erőtlenség, valamint a lelki reakciók gyöngesége mellett nagyfokú lehangoltság, félelem vagy közöny, álmatlanság, túlérzékenység és szívdobogás jelentkezik. A betegség éjjel súlyosbodik. A beteg ébren tölti a hosszú éjszakát, mialatt rémes csatajelenetek, pszeudohallucinációk kínozzák őt. Jól tudja, hogy valótlanosság mindaz, amit lát, hall és érez, mégis félve bujkál a takaró alá ezen látományai és hanghallásai előtt. A félelem állandó remegésben tartja az egyént, aki sír, jajgat, panaszodik vagy csendes tehetetlenségben tűri érzéki csalogódásait. Némelyek el-elszenderednek a kimerültség miatt, de rémes álmokképek minduntalan fölriasztják őket. Elég sokan jöttek ilyen állapotban haza a csatatérről.

Nagyon hasonló ehhez az erős indulatokkal kapcsolatos »angoneurosis«. Ennél a konstitúcióból fakadó erős affektusok szerepelnek, különösen a vakindulat és a halálos félelem. Némelyek az említett Awtokratow-féle betegséget máris az angoneurozisosok közé iktatják. A szorongó érzés, a félelem, a vakindulat oly fokra hághat, hogy valóságos dühöngő raptust vált ki.

Az ilyen beteg rombolni, ölni, gyilkolni is képes, csak-hogy megszabaduljon kedélybeli affektusától. Az aggodalmas félelem gátló hatásait ekkor hirtelen áttöri az affektus műló, de heves reakciója. Ilyenek, bár kevesebben, szintén akadtak a harctéren.

Egészen más képet ad a képzetvilág túlzásaiból eredő tébo lyo dottság, a »paranoia«. Ez is veleszületett konstitúcióból fejlődik. Ennél is az érzések túlszíneződései szerepelnek. Ennél is elégtelenek az érzésbeli túlzásoknak megfelelő reakciók. A betegség kifejlődése azonban hosszú időt kíván, mert az érzéki csalódásokból lassankint kell a téves eszméknek kialakulniok. Fokozatosan át kell módosúlnia az egész egyéniségnek az összes öntudattartalom megváltozásával. Nagyzási, üldöztetési, megfigyeltetési, perelési, állító- és tagadó téves eszmék keletkeznek így, amelyek mindennemű belátás számára hozzáférhetetlenek maradnak. Betegségüket a paranoiások sokáig takargatni, disszimulálni képesek. Hevesebb affektusok azonban nyilvánosságra hozzák a bajt. A háború izgalmi mindenestre alkalmasak reá, hogy kiugrasszák a paranoiás egyénből a takargatott téves eszméket. Arra azonban nincsen idő, hogy ott fejlődjenek ki azok.

Egészen más képet ad a képzetvilág túlzásaiból többnyire csak önmaguk szenvednek és a társadalomra csupán akkor hoznak veszedelmet, amikor erős affektusok uralma alá jutva raptusos, kényszeres, vagy téves eszme kergette cselekvésre ragadtatják magukat. Ez utóbbiakon ilyenkor felismerhetővé válik a baj, úgy, hogy elmegyógyintézetbe való elhelyezésük hamar megtörténik. A harctéren a legtöbb »neurastheniás« gyorsan kimerül és csakhamar kórházba kerül. Az angoneurotikus rohamok irtózatossá ténnykedésekre készítetik az indulatba jutott beteget. Amde cselekvése ak-

kor már annyira magán viseli az elmebaj jellegét, hogy eltávolítása a harctérről azonnal szükségessé válik. Így van ez a paranoiásokkal is.

Rendes körülmények között a félszeges idegesség az ideges közönség 10 százalékát adja. Háborúban ez a szám 35 százalékra is fölemelkedik, valószínűleg azért, mivel a háború fáradalmi és izgalmai kitörésre juttatják az elég gyakran lappangó bajt. Rendkívül sok neuraszténiást láttam kidülni már, mielőtt még hadba vonult volna. Számosan jöttek vissza törődötten, álmatlanul, elégedetlenséggel teli, félelmes szorongásban, türelmetlen ingerlékenységtől nyugtalanítva, pesszimista reménységektől kizozva és kételkedve, töprengve túlértékelt ideáik fölött. A társadalomnak fékező, gátoló tényezői szoktak lenni a félszegesek nyugalmas időszakokban is. A háborús világban sokszorosan fokozódik ebbéli befolyásuk. Kétkedő, tépelődő, aggodalmas, fájdalomtelt, pesszimista magatartásukkal lelkiileg könnyen megfertőzik környezetüket, félelembe ejtik a tömegeket, sőt visszatartják azt a szükséges ellentállás kifejtésében.

*

Ime, megismertük az idegesség négy típusát. Valamennyi számottevő tényező a társadalom fejlődésében. Láttuk, hogyan rontják meg a fogyatékosok a kialakuló erkölcsöket, hogyan élnek vissza a teremtetett értékekkel és hogyan tiporják sárba a fenkölt ideálokat békében úgy, mint háborúban. Néztük a túlosokat, miként lelkesednek és küzdenek önzetlenül mindenért, amit a szociális élet szépet, jót, igazat és értékest létesít. Meggyőződöttünk róla, hogy a fonákok adják meg öntudatlanul minden ilyen előrehaladáshoz és küzdelemhez a kellő ötletet és a szükséges impulzust. És tapasztaltuk azt is, hogy a félszegek mennyire meg-

akadályozzák bátortalan erőtlenségükkel eme küzdelmes előrehaladást érvényesülésében. Csodálatos valami volna, ha ezek után nem az idegességet vádolnók a háború legfőbb okául?

A háború oka gyanánt sokféle tényezőt soroltak fel már világszerte. Egyesek a népek túlszaporodásában keresik a biologikus okot, mert szerintük az országokban többé el nem férő népek határaikon túl kell, hogy fegyveresen terjeszkedjenek. Mások az összetartozandóság fajbéli kapcsolataival magyarázzák a véres összetűzéseket, amikor ilyen úton igyekeznek érvényesülni a nemzeti aspirációk. Ismét mások a keleti és nyugati kultúra harcában látják a csatározás kiinduló pontját, amikor eme kultúrák mindegyike meg akarja hódítani a másikat. Némelyek a létért való küzdelmet okolják, mint olyan természeti törvényt, amely az emberek életfentartási ösztönéből indítja meg az ellenfélre való támadást. Vannak, akik az ember ősi vadságának atavisztikus felbukkanásából keletkeztetik az életre törő vérengzést. Sokan gazdasági érdekeket vádolnak a háború egyedüli oka gyanánt, mivel csakis ilyen érdekelletétekből származhatnak az igazi összeütközések, legyen bár a tenger vagy a szárazföld a birtokvágnak alanya. Ujabban egyesek kizárólag a kultúra gyermekének vallják a bajt, mondván, hogy az ember fegyvertelenül jön a világra és a fegyverek, ugyszintén a háborút kiváltó ellentétek csupán a kultúrával születnek meg és ezzel növekednek nagyra. Szerintük a legmagasabb művelődéssel arányban fognak majdán egykor csökkenni a népek közötti feszültségek fegyveres kiszülései.

Kétségtelen, hogy valamennyi felsorolt tényező valóban hozzájárulhat a háború előidézéséhez. Az egyedüli ok azonban egyikükben sem található meg. Igaz,

hogy a háborúk a népek közötti feszültség izgalmból nőnek ki. Amde igaz az is, hogy e feszültséget a fokozódó idegesség szüli. Az idegesség annál nagyobb, mentúl tömegesebben jelentkezik az emberek degeneráltsága. Végső sorban tehát a degeneráltság fokától és elterjedettségétől függ a háborus feszültséghez és e feszültség kiszüléséhez való hajlandóság.

A degeneráltak idegessége elvitázhatatlan tény. Mellette eltörpülnek a többi feszültséget okozó tényezők mindannyian. Az országaik határain belül el nem férő, túlszaporodó népek mindenkor háború nélkül is be tudták népesíteni a szomszéd vagy a távoli vidékeket. Amerika, Afrika, Ausztrália, Erdély például háború nélkül telt meg az odavándorolt népfajokkal. A gyarmatháborúk kitörése sohasem történt a kívándorlás érdekében, hanem mindenkor abból az ideges türelmetlenségből, amelylyel a kívándoroltak, értelmi felsőbbségükkel idegesen visszaélve, új hazájukban hatalmaskodni akartak. A különböző népfajok is békeségesen szoktak egymásba olvadni, csak akkor nem, ha egymás ellen idegességre izgatva lettek. Régebben még a háborúk sem tudták megakadályozni ezt az egymásbaolvadást. Hiszen így létesült a francia, a spanyol, az olasz, az angol, stb. nép. Kelet és nyugat különböző kultúrája sem volt soha a harcra és igazi oka. Most is a nyugatiak a nyugatiakkal, a keletiek a keletiekkel néznek farkasszemet. És ki tagadná, hogy a nyugati kultúrája mélyen átszivárgott már háború nélkül is kelet felé Oroszországba, Japánba stb.? Ki ne tudná, hogy a kelet értékeit mihón szívta fel magába folytonosan a nyugati békeséges szelleme?

A létért való küzdelem sem lehet a háború oka, mivel ezen küzdelemben nem a hasonló kölcsönös

pusztítása, hanem azoknak egymást támogató szolidaritása, az úgynevezett mutualizmus, a szerves életnek általános alaptüneménye. Az emberi nemnek ősi vadsága szintén alig szerepelhet a háború okai között. Az antropológia tudománya eléggé beigazolta, hogy a legvadabb népek éppen a legbékésebbek és hogy ezeket is csatározásra a kultúra adta fegyverek birtoklása, az azokkal való visszaélés lovalja bele.

Kizárólagos gazdasági érdekekben éppenséggel nem található meg a népek vérengzésének valódi oka. Hiszen tudva van, hogy maga a háború sérti a legérzékenyebben ezeket az érdekeket, amelyeknek kiegyenlítése békés úton mindig sikerült, valahányszor azok igaziak voltak és nem hamisak. Csakugyan számos háborúról, amely a gazdasági érdek jegyében folyt le, kimutatható, hogy a harciasan hangoztatott izgató, koholt gazdasági érdekek csupán a háború felidézhetésének ürügyeiül szolgáltak. Bizonyára most is settenkednek ilyen érdekek a színpalak mögött, de ezek gyárosok, szállítók, diplomataik, kasztok, klikkek stb. magánérdekeiként felismerhetők. Különbben is semilyen népnak gazdasági fellendülését eleddig nem sikerült még fegyveres erővel elnyomni, sem pedig másíknak gazdasági hanyatlását ily módon megakadályozni, mert a fellendülés és a hanyatlás a népek belső erőiben rejlik. Ezekben a háború sikerei csak pillanatos eltolódásokat idézhetnek elő.

A valósághoz minden esetre legközelebb férközik ama nézet, amely a kultúra idegítő szereplésében keresi és találja meg a háború okát. Kétségtelen, hogy a kultúra mindbonyolódottabb viszonyokat teremt az emberek között. A kultúra e bonyolódott viszonyai milderősebb izgalmakat támasztanak a társadalomban. Akár biológiai, akár természeti, akár nem-

zeti, akár fajbéli, akár gazdasági, akár más tényezők legyenek az izgalom kiváltói és ürügyei: az izgalomra képesítő ingerlékenységben rejlik a tulajdonképeni főök, amely a háborús idegességet létesíti. A fokozott mértékű ingerlékenységnek pedig szülőanyja az ecsetelt degeneráltság. Minél degeneráltabb valamely néptömeg, annál ingerlékenyebb is és annál hajlandóbb egyuttal a véres háborúskodásra.

Szerte nézve a mai világháború indítékai között és keresve a folyományok láncolatát, ott találjuk mindenütt az idegességet most is éppen úgy, mint a miként azt meglettük az ókori, a középkori vagy az újkori társadalmi felfordulások mindegyikénél. Akkor is voltak, most is vannak az idegességnek fogyatékoságai és túlosságai, fonákságai és félszégei. A fogyatékoságok romboltak, a túlosságok építettek az emberi társadalom folyton alakuló épületén. A fonások támogatták, a félszegek gátolták az építkezés ezen munkáját mindenkor. Együttesen valamennyien hozzájárultak ama izgalmak hullámainak felkorbácsolásához és lecsendesítéséhez, amely hullámok tarajain felhabzottak mindig a háború véres árnyai.

Ezuttal is évtizedeken át romboltak az idegesség fogyatékoságai az erkölcsökben, mielőtt kitért volna a háború. Hosszú kézzel előkészítették ezek a célra a kölcsönös bizalmatlanság felkeltésével, a diplomácia és a politika mezőit. Lázasan hajszolták emellett a népeket a militarizmus fáiánk torkába. Önös céljaikra kiaknázták a népek erőnyeit és hibáit, ideáljait és érdekeit egyaránt. Ideges alávalóságok mértelyezték meg az ipar, a kereskedelem, a pénzügy, a világforgalom, a művészet, a tudomány üzrkedővé tett szellemét. És árulásra, merényletre, lázadásra, pogromra, országok kiéheztetésére, szegények kiuzsorá-

zására, népek jólétének tönkretételére bérelte fel a fölszínre jutott ideges fogyatékosoknak hada a hason-szörűeket. Minden lépten-nyomon ott leljük emez idegeseknek kérelhetetlen, a szociális erkölcsök elfajulásán alapuló önzését. Természetes, hogy a mind-ebből fakadó ingerekkel szemben világszerte fokozódott az idegesség. Természetes, hogy vele együtt nőtt a lelkek izgatottsága. Természetes, hogy végső reakcióképpen a fogyatékos idegeseknek ezen szociális aknamunkája hívta harcra az izgatott tömegeket. És amikor tetőfokára hágott az izgalom, szükségképpen kitört a világháborúnak eszeveszett, őrjöngő, a legelvetemültebb fegyverek használatára kész, minden kultúrát arcúlcspó fölfordulása.

Ámde ezen fölfordulásnak is meg van a reakciója. Nemcsak a fogyatékosok és a félszegek idegessége fokozódik a fölfordulás közepette, hanem a túlosoké és a fonákoké is. Ez utóbbiakban szintén megnőnek az altruista elszörnyűködés, a szociális megbotránkozás, az ideális emberiség, a könyörületesség segítő készség és mellette a vad gyűlölet és az erőszakos bosszu affektusai annyira, hogy az indulat erejének hatalmával tömegsugallásra képesek. És erre a sugallásra megmozdul a tömeg, bekövetkezik a reakció!

Sok az ideges és az elmebajos alkatú közöttünk, még több a félideges és a rejtvehóbortos elfajult egyén. Legtöbben vannak azonban mégis az ép szervezetű, a józan erkölcsű, az egészséges idegzetű emberek. Ha vizsga érzékekkel szemléljük ez utóbbiak tömegének magatartását a háborút megelőző, azt kísérő és azt követő időkben, csakhamar meggyőződhetünk róla, hogy ez a tömeg mindenkor megteszi a társadalom követelte kötelességét. Csakhogy ennek a tömegek önállósága, invenciója, iniciatívája, határozott

akarata, megingathatatlan meggyőződése soha sincsen. Ez a tömeg a kultúra fejlődésében se nem szoroz, se nem oszt. Ezt a tömeget birkamódra vezetik hol az egoista fogyasztékosok, hol az altruista túlosok. Erre a tömegre befolyással vannak a fonákok optimista vágyai és indulatai éppen úgy, mint a félszegek peszszimista aggodalmai és félelmei. Ez a tömeg könnyen befolyásolható, vakon vezethető, tetszés szerint sugallható. Ez a tömeg bizik és bizalmatlankodik, hisz és kétkedik, utánoz és ellentáll, attól függőleg, ki tud hatni rája. Éppen azért ez a tömeg hozsannát kiált Nerónak és éljennel fogadja Petőfit, lelkesedik üres jelszavakon és letiporja saját érdekeit, tapsol a hőhérnak és meglincseli az ártatlant, virágot szór az ellenségnek és betöri a jó barát fejét. Az ilyen tömeg biztos fegyver a háborút felidéző, azt megszünni nem engedő fogyasztékosok kezében. Amde ugyanez a tömeg jaj nélkül feláldozza vagyonát, értékeit, gyermekeit, vérét és életét, ha a túlosok erre föl tudják lelkesíteni. Ezen tömeg ép erkölceiből csiráznak ki nehéz szenvedések árán, nemes biztatásra a háború nagyszerű erényei. Föülkerekedik ekkor a túlosok lelkes altruizmusa, ideálos optimizmusa, búzdító bátorsága és buzgó áldozatkészsége. Támogatja őket a fonákok indulatos vakmerősége, hasznos ötletessége, feltűnési viszketege és szereplési vágya. És bár számban kevesebben vannak, mint a fogyasztékosok, erőteljes fellépésük sikerével utánzásra serkentik a tömeget. Együttesen kivivják már most a fogyasztékosok fölötti győzedelmet, annál inkább, mivel a félszegek gyáva félrevonulása megszünteti az akadályokat. Közös erővel megszerzik ilyformán ismét a békét! Sajnos, ez a béke és általa a tisztultabb szociális erkölcsök uralkodása csak időleges. Lassan bár, de újból meg-

kezdődik a degenerált fogyatékosok aknamunkája, intrikával, vesztegetéssel, a tömegek korrumpálásával hosszasan előkészítvén megint a talajt a bekövetkezendő újabb háborúra.

Ime, az idegesség felüli fejét a társadalmi átalakulások folyamataiban mindenütt. Az idegesség indítja és okozza a háborút. Az idegesség kíséri annak minden fázisát és küzdi ki annak eredményeit. Az idegesség fejezi be azt és érleli meg annak gyümölcseit. Az idegesség amaz erjesztő kovász a társadalomban, amely forrásba hozza azt, felderíti annak zavarosságait, kisépri annak salakját és egészen új tartalmat önt beléje. Idegesség nélkül nem romlanék le a kultúra, de nem is haladna előre. A kultúra fejlődésének mikéntje attól függ, valjon a fogyatékosok és a félszegek, avagy a túlosok és a fonákok vannak-e túlsúlyban. Ha csupa fogyatékos volna a világon, a saját mocsarába fulladna bele a társadalom. Ha csupa túlos lakná ezt a földet, a béke áldásait nyugodtan sohasem élvezhetnék. Szükség van a fonákokra, hadd gazdagítsák ötletekkel és buzdítsák indulattal a respedő társadalmat. Szükség van a félszegekre is, hadd fékezzék merész túlzásaikban a túlosokat. A kellő arány közöttük biztosítja a társadalmi kultúrának helyes kialakulását.

Örökös nagy hullámú mozgásban tartja e szerint a társadalmat az emberi szervezetnek elfajulásos idegessége. A hullámok hegyeit és völgyeit, a hullámok tartalmát és terjedelmét a degeneráltak egymáshoz való aránya s degeneráltságuk foka szabja meg. Ki a háborút lehetetlenné akarja tenni, annak az elfajulás ellen kell küzdenie, különösen a testi és a lelki fogyatékoságok ellen. A testi fogyatékoságokat, amelyeket főleg az alkohol, a szifilisz, a tuberkulózis

teremt, csakis az eugenetika képes apasztani. A lelki fogyatékoságok kiirtására ezeken kívül nincsen más fegyverünk, mint a szociális érzéseket dagasztó, a szolidaritásért hevülő erkölcsös nevelés.

»Si vis pacem, para bellum« mondja a régi latin közmondás. Fájdalom, ennek a közmondásnak egoista, erkölcstelen súlya alatt nyögnek még ma is a legműveltebb államok népei. Itt is, ott is, mindenféle addig bizalmatlankodnak, intrikálnak, fenyegetőznek, ájszjtgetnek, irigykednek, hazudoznak és fegyverkeznek, háborúra készülve, az egymással szüntelenül farkasszemet néző, egymást folyton idegesítő nemzetek, míg végre az ideges feszültség fegyveres kisülése bekövetkezik. Az ókorból maradt közmondásban rejlő benső immorálitás morális gyümölcsöket soha nem hozhat. Azért aki folyton háborúra készül, háborút vet és háborút arat. Minden olyan állam, amely átértzett igaz erkölcsökre akarja alapítani a társadalmi jogrendet, valamint a társadalmi haladást, annak szakadatlanul a békére kell készülnie, a béke erkölcsjeire kell nevelnie népeit. Meg kell változtatni valahára azt az erkölcstelen axiomát, amelyet állítólag a béke érdekében állítottak fel, de amely, a társadalmi ideges fogyatékoságai következtében, mindig a háború céljait szolgálta. Nyíltan ki kell hirdetni, mélységes érzésekbe kell beleoltani, a fogyatékoságokat kiirtó eugenetikával kell körülbástyázni a béke-biztosító altruista axiomát: »si vis pacem, para pacem«. És akkor nem lesz többé világháború!